

דברי משה

פרשת תולדות

תתן אמת ליעקב

יעקב דה הז 8/7 רמות א' ירושלים

02 – 5715091

©

פרשת תולדות "תתן אמת ליעקב"

בפרשת השבוע מספרת התורה הקדושה, שכאשר זקן יצחק אבינו וכהו עניו, הוא קרא אליו את עשו בנו הגדול, ושם בתוך חדרו של יצחק, בלי שאף אחד ישמע, מגלה יצחק לעשיו שרצונו להעביר לו את הברכות, את אותן ברכות שקיבל מאברהם אביו: "שא נא כליך תליך וקשתך, וצא השדה וצודה לי צידה ציד, ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי, והביאה לי ואכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות", הוא מצוה עליו.

כל ימיו חיכה עשיו לרגע זה, למענו הוא התמסר לאביו בצורה נדירה כל השנים, הוא נהג בו כבוד באופן יוצא דופן¹, ולא משום שמצות כיבוד אב עניינה אותו במיוחד, שכן את אמו הוא לא כיבד², את כל הכבוד הזה הוא עשה רק בשביל מטרה אחת, שבבא העת יזכה לקבל את אותם ברכות המיוחלות³.

¹ זה לשון המדרש רבה פרשת תולדות (פרשה סה סימן טז): "אר"ש בן גמליאל, כל ימי הייתי משמש את אבא, ולא שמשתי אותו אחד ממאה שמש עשו את אביו, אני בשעה שהייתי משמש את אבא, הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין, ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים, אבל עשו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות, אמר אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות".

ועי' עוד במדרש רבה שמות (פרשה מו סי' ד): בן יכבד אב זה עשו שכבד אביו הרבה שהיה יוצא לשדות וצד ציד ומביא ומבשל ומכניס ומאכיל לאביו בכל יום. וכן איתא בזוהר הקדוש [ח"א קמו ב:] בן יכבד אב ועבד אדוניו, בן דא עשו, דלא הוה בר נש בעלמא דיוקיר לאבוי כמה דאוקיר עשו לאבוי, וההוא יקירו דאוקיר ליה אשליט ליה בהאי עלמא".

² עי' ברש"י פרשת וישלח (פרק לה פסוק ח) שהעלימו את יום מותה של רבקה, שלא יקללו הבריות הכרס שיצא ממנו עשו.

³ הראיה הגדולה לזה היא שמיד אחר לקיחת הברכות על ידי יעקב, אמר עשיו בלבן: "יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי", משאלת ליבו היתה שימות אביו מהר ככל האפשר, כדי שיוכל להרוג את יעקב אחיו, כן לשון המדרש רבה בפרשת ויחי (פרשה צט סי' ב) יוסף כנגד מלכות אדום ... זה חס על כבוד אביו, וזה ביזה על כבוד אביו, ובפירוש עץ יוסף כותב מפרש שעשיו ביזה את אביו באומר יקרבו ימי אבל אבי שהיה מצפה למיתת אביו עיי"ש.

תוך שיצחק אבינו מדבר אל עשו בנו, ומספר לו על רצונו, כותבת התורה הקדושה (פרק כז פסוק ה): "ורבקה שומעת בדבר יצחק אל עשו בנו ...".

חס ושלוש! רבקה אמנו לא הטתה אוזן מתוך סקרנות חלילה, היא לא ביקשה לגלות מה מבקש יצחק למסור לעשיו בחשאי.

היתה זו רוח הקודש שנצנצה בה, היא זו שגילתה לה על תוכן השיחה בין יצחק לעשיו, כך מפורש בתרגום רבי יונתן בן עוזיאל על דברי התורה "ורבקה שומעת": "ורבקה שמעת ברוח קודשא". מן השמים גילו לרבקה אמנו שיצחק מתכנן לתת את הברכות החשובות במקום ליעקב הבן הצדיק, זה שיושב האהלים, לעשיו הבטלן הצד נשים מתחת בעליהן.

רבקה אמנו שהיתה נביאה⁴ הבינה שאם מתערבים מן השמים, אות היא שעליה לקום ולעשות מעשה, עליה לפעול בכל דרך לסיכול

בסוף הפרשה (פרק כח פסוק ט) מספרת התורה הקדושה, "ויילך עשו אל ישמעאל, ויקח את מחלת בת ישמעאל בן אברהם, אחות נביות, על נשיו לו לאשה". בשם רבנו הגר"א מובא שלא לחינם הלך עשיו אל ישמעאל דוקא עכשיו, מרוב שנאתו ליעקב הוא ביקש להרגו כמה שיותר מהר, לכן הוא הלך אל ישמעאל, גם הוא כבן ראשון לאברהם נושלה מהירושה לטובת יצחק, והוא אומנם ויתר לבסוף על מעמדו מרצונו החופשי, כפי שכותב רש"י הקדוש בפרשת חיי שרה (פרק כה פסוק ט): "ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אל מערת המכפלה", מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליד את יצחק לפניו". אחר לקיחת הברכות על ידי יעקב, הלך אצל ישמעאל לעורר אצלו מחדש את את הרצון לערער על בכירותו של יצחק, כתוצאה מכך יתערערו היחסים ביניהם, וישמעאל יהרוג את יצחק, ואז יוכל לממש את רצונו להרוג את יעקב.

⁴ אחר לקיחת הברכות על ידי יעקב כותבת התורה הקדושה (פרק כז פסוק מא – מב): "וישטם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי, ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדל ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך: ובמדרש רבה (פרשה סז סימן ט) שאלו מי הגיד לה? רבי חגי בשם רבי יצחק, אמהות נביאות היו ורבקה היתה מן האמהות.

וכן לשון האור החיים הקדוש כאן: "פי', מודיע הכתוב כי רבקה נביאה היתה, ושומעת תמיד בדברי יצחק וגו', הגם שלא ידבר בפניה, ולזה אמר ורבקה שומעת בדבר, ולא אמר ותשמע רבקה, ולא אמר היתה שומעת, עיי"ש

התכנית של יצחק, שחס ושלום לא תצא לפועל, עליה לדאוג לכך שיעקב יהיה זה שיקבל את הברכות ולא עשו.

ואכן, מיד שולחת רבקה לקרוא ליעקב בנה, שהיה ספון כבכל יום באוהלי שם ועבר, עמל ויגע בעסק התורה, בהגיעו מצוה עליו רבקה (פס' ט): "לך נא אל הצאן, וקח לי משם שני גדיי עזים טובים, ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב".

יעקב לא מבין! מעולם לא קרה שאמו ביטלה אותו מלימוד תורה, ובטח שלא כדי להביא לה גדיי עזים מן הצאן לצורך הכנת מטעמים, מה יום מיומיים! האם אין עבדים בבית שיכולים לעשות את הדבר במקומו?

רבקה מרגישה שיעקב לא מבין, והיא מסבירה לו: "והבאת לאביך ואכל, בעבר אשר יברכך לפני מותו", אבא מעביר היום את הברכות, את הברכות שעל פיהם יקבע מי הוא הממשיך של אבא, לכן אתה צריך למהר כדי לזכות בהם.

יעקב עדיין לא מבין, מדוע אבא לא קורא אותי אליו, ומעביר לי את הברכות בצורה מסודרת, משהו לא כאן ברור בכל התהליך הזה, הוא מרגיש שמסתירים ממנו משהו.

אט אט הוא מתחיל להבין, שנרקמת פה תכנית מאחרי גבו של אביו, יעקב מבין שיש כאן רצון לסכל מהלך של יצחק אביו, באותו רגע נתקף יעקב אבינו חרדה, כמי שהאמת היא נר לרגליו, הוא לא רואה את עצמו מסוגל לעמוד לפני אביו הגדול ולשקר לו.

תחילה הוא מנסה להניא את אמו מהתוכנית, לשכנע אותה שטכנית הדבר לא יתכן: "הן עשיו אחי איש שעיר ואנכי איש חלק,

[ורבותינו המפרשים עמדו על השאלה למה במסכת מגילה (יד.) נמנו רק שבע נביאות שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה, ואסתר, ולא נמנו גם יתר האימהות ורבקה בכללן ותרצו בזה כל אחד לפי דרכו].

אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע", ואז טען יעקב, לא רק שלא אקבל ממנו ברכות אלא הביא עליי קללה : "והבאתי עלי קללה ולא ברכה".

רבקה שומעת את חששו האמתי של יעקב, והיא מרגיעה אותו : "עלי קללתך בני", גם כאן מתרגום אונקלוס : "ואמרת ליה אמיה, עלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לוטיא עלך ברי ...", שוב התערבות משמים, בנבואה נאמר לרבקה שתאמר ליעקב שלא תהיה קללה, והיא מצוה את יעקב : "אך שמע בקלי ולך קח לי".

כמי שהיה אחוז במידת האמת : "תיתן אמת ליעקב", כמי שמעולם הוא לא שינה בדיבורו, דרישה זו עבור יעקב היתה קשה מנשוא, משימה בלתי אפשרית, לגבי כל אדם לרמות את אביו הוא דבר קשה, על אחת כמה וכמה הדבר קשה למי שאמון על מידת האמת, לרמות את אביו⁵.

⁵ עד כמה היה קשה ליעקב אבינו הדבר ניתן ללמוד ממה שכותב המגיה לספר קול אליהו על התורה פרשת חיי שרה (פרק כד פסו' לט), שם מובא בשם ילקוט הגרשוני, שבלשון הקדש, כאשר הרצון הוא שלא יתקיים הספק אשר עולה על דעתו, יש להשתמש בלשון "פן", כמו 'פן יפתה לבבכם' (דברים יא. טז), 'פן יהיה דבר עם לבבך בליעלי' (שם טו. ט), 'פן יש בכס איש או אשה אשר לבבו פונה היום' (שם כט. יז), שהכוונה בזה היא, שהוא איננו חפץ שיתקיים הספק, וכמו שאמרו חז"ל (עירובין צ"ו ועוד) הישמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, לא כן כאשר חפץ האדם שהדבר יתקיים, שאז יש להשתמש בלשון אולי, כמו 'אולי אבנה ממנה' (בראשית טז. ב), 'אולי ישא פני' (שם לב. כא), 'אולי יש חמשים צדיקים' (שם יח. כד), 'אולי אכפרה בעד חטאתכם' (שמות לב. ל), 'אולי אוכל להלחם בו' (במדבר כב. יא). וזוהו שאמר אליעזר "אולי" לא תלך האשה אחרי, ולא השתמש בלשון פן, למדו חז"ל שאליעזר רצה שהתנאי יתקיים, בתוך תוכו הוא רצה שלא תאבה האשה ללכת אחריו, משום שבת היתה לו ורצה להשיאה ליצחק, ובהגהה שם (אות ח) מקשה מדברי יעקב אבינו לרבקה : "אולי ימושני אבי והייתי בעניו כמתעתע, והבאתי עלי קללה ולא ברכה", הלא ודאי לא רצה יעקב אבינו שכך יהיה, כיון שכן היה לו להשתמש בלשון פן ימושני אבי, ולא אולי ימושני אבי ? וכותב שם המגיה תר' בשם הגאון רבי יצחק דב במברגר זצ"ל, שמידת האמת של יעקב אבינו ע"ה, היתה כזו חזקה, עד כדי כך שגם אחר שידע שהכל נעשה על פי הדיבור, ומוכרח הוא ללכת לרמות את יצחק, אף על פי כן היה לבו נוקפו, כיון שיש בזה צד שמתנגד למדת האמת והתמימות, שהיה יקר מאד בעיניו עד אין שיעור וערך. ומפני זה היה בלבו כעין בקשה ותפילה שאביו יצחק ימושהו, ועי"ז יעלה בלבו האמת מי מבניו עומד לפניו, ע"כ לא אמר פן ימושני אבי, כי באמת היה נוח לו יותר שאביו ימושהו לכן אמר

בלית ברירה, "אנוס כפוף ובוכה", כשבידו המטעמים שהכינה אמו, יוצא יעקב אל אהל אביו לקיים את מצות אמו.

בחרדת קדש הוא ניצב בפתח אהל יצחק אביו, לשאלת אביו "מי אתה?" הוא משיב אנכי עשיו בכורך"⁶, ומספר לאביו: "עשיתי כאשר דברת אלי", ומבקש: "קום נא שבה ואכלה מצידו, בעבור תברכני נפשך".

לשאלת יצחק: "מה זה מהרת למצוא בני? הוא משיב: "כי הקרה ה' אלהיך לפני".

יצחק אבינו לא רגוע, הוא עדיין לא בטוח שהעומד לפניו הוא עשיו בנו הגדול, סגנון הדיבור של יעקב "כי הקרה ה' אלהיך לפני", אינו מתאים לסגנון דיבורו של עשיו: "אמר יצחק בלבו, אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו, וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך" [רש"י פסוק כא]⁷.

בלשון אולי ר"ל הלוואי ימושני אבי ויתברר האמת כי זאת היה חפצו וחשקו עיי"ש, עד כדי כך היה קשה לו ליעקב להוציא דבר שקר מפיו, שהיה מוכן שיתגלה קלונו אצל אביו, ואולי גם יהא מקולל הוא וזרעו עד עולם, ובלבד שלא יצטרך להוציא מפיו דבר שאינו אמת.]

⁶ חז"ל מגלים לנו שלא סתם השתמש יעקב בתשובתו במילים: "אני עשו בכורך", הוא יכל להשיב על השאלה: "מי אתה בני?" במילה אחת ולומר "עשיו", אלא שבזה ביקש יעקב למזער את השקר עד כמה שניתן, כפי שכותב רש"י הקדוש: אנכי הוא המביא לך, ועשו הוא בכורך.

כך היה גם כאשר נשאל על ידי יצחק אביו: "אתה זה בני עשו", גם אז יעקב לא עונה "כן", אלא "אני", גם כאן הושקעה מחשבה כדי למזער ככל שניתן באמירת דבר שקר, כפי שכותב רש"י הקדוש: "לא אמר אני עשו, אלא אני. והטעו בזה, שאילו היה אומר אני עשו, הרי זה שקר גמור, כי יעקב אינו עשו, לכן השיבו אני, כלומר אני יעקב.

⁷ ולפי דברי הרמב"ן שהטעם שלא פחד יעקב מזה שיצחק יגלה את התרמית על ידי הקול, משום ידע יעקב לשנות את קולו לקולו של עשיו קשה, מדוע בעמדו לפני יצחק אביו לא שינה יעקב אבינו את קולו לקולו של עשיו אחיו, אלא דיבר בקולו הרגיל דבר שיצר ספק אצל יצחק האם אכן מדובר בבנו הגדול עשיו?

שאלה נוספת שיש לשאול, הרי גם אחר שמישש יצחק את יעקב עדיין היה מסופק אם הוא יעקב או עשיו, שמצד אחד הקול קול יעקב, אבל מצד שני הידיים ידי עשיו, אם כן למה ברך אותו יצחק מספק?

כדי להסיר ספק, [בכל זאת מדובר בהעברת הברכות], יצחק מבקש מהניצב לפניו: "גשה נא ואמושך בני", יודע היה יצחק שיעקב הוא איש חלק ועשו איש שעיר, לכן הוא מבקש למשש את גופו, לאמת שאכן הוא עשו, מן הסתם לא התכוון יצחק למשש את בגדיו מלמעלה, כדי לברר אם מדובר בעשו עליו להכניס את ידו ולמשש תחת הלבוש.

במדרש מובא, באותם רגעים שנתבקש יעקב לגשת אל אביו: "נשפכו מים על שוקיו של יעקב, והיה לבו רפה כשעווה, יעקב אבינו כמעט והתמוטט מרוב פחד, מיד זימן לו הקדוש ברוך הוא שני מלאכים, אחד מימינו ואחד משמאלו, והיו אוחזין אותו במרפקו כדי שלא יפול".

יעקב ניגש אל יצחק אביו, יצחק מנשק אותו, ומכריז: "ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'". יצחק מבקש ממנו: "הגשה לי ואכלה מציד בני, למען תברכך נפשי, ויגש לו ויאכל ויבא לו יין וישת", יצחק טועם מהמאכלים, מטיב את ליבו ביין, ומרעיף על יעקב ברכות, בכך הושלמה המשימה והושגה המטרה.

מכוח קושיות אלה כותב בית הלוי זצ"ל: "ולוא דמסתפינא היה אפשר לומר, דהרי יצחק הרבה לבודקו אם הוא באמת עשו או הוא מטעה אותו. וי"ל דגם בתחילה נתיירא עשו מזה, וקודם שהלך מיצחק אמר לאביו סימן שיוודע שהוא עשו, שישנה קולו כקולו של יעקב, ולדבר בנחת כיעקב, ולהזכיר שם שמים, וזהו סימן שהוא עשו, דאם יבא יעקב להטעות, הרי מסתמא ישנה הוא קולו שידמה כקול עשו. וזהו שאמר הקול קול יעקב והידים ידי עשו, הרי שני הסימנים מתאימים, ולא הכירו וע"כ ויברך אותו.

ומוסיף הרב זצ"ל: "וי"ל עוד דיעקב בשכלו הבין גם את סוד זה ומש"ה לא שינה קולו ודבר כדרכו. וזהו שאמר הכתוב בא אחיך במרמה ותרגם אונקלוס בא אחוך בחוכמא, ולכאורה מרמה וחכמה הם שני עניינים, רק לפי הנ"ל הכל אחד דהמרמה הוא מה שלא עשה מרמה ודיבר כדרכו ולמרמה כזה לא יקרא מרמה רק חכמה שהבין כל זה שאין צריך לו לעשות מרמה רק ידבר כדרכו, ועשו נלכד ע"י ערמתו.

אכן בפירוש האור החיים הקדוש כאן כותב, שיצחק דחה שמיעת קול מלפני חוש ההרגש כי הקול יכול להשתנות, או לצד משמיע, או לצד שומע, מה שאין כן הרגשת שערות הידיים הוא סימן מובהק עיי"ש ולדבריו הוחלט אצל יצחק שהעומד לפניו הוא עשו ולא יעקב ולכן ברכו.

”שקר דבר מאוס”

ולכאורה יש לעיין בסוגיה זו, למה היה הדבר כל כך קשה ליעקב, אמנם האמת היתה נר לרגליו, וככזה לא היה מסוגל לרמות, אבל יחד עם זאת הוא ידע שלא סתם הוא ישלח על ידי אמו לעשות כן, הוא ידע שאמו הצדקת היתה נביאה⁸, ושכך נאמר לה לעשות משמים, א”כ בלכתו ליצחק אביו לקבל את הברכות, לא רק שהוא אינו עובר בזה שום איסור, אדרבא הוא מקיים מצוה בכך שהוא שומע לדברי הנביא⁹, כיון שכן היה לו ללכת לקיים את דברי אמו בזריזות ובשמחה ולא מתוך אונס, כפוף ובוכה ?

להבנת הדברים נקדים את דברי החינוך על חומר העוון של שקר, וזה לשונו (מצוה עד) : ”כי השקר נתעב ונאלח בעיני הכל, אין דבר מאוס ממנו... ועל כן הזהרתנו התורה להרחיק מן השקר הרבה, כמו שכתוב מדבר שקר תרחק, והנה הזכירה בו לשון ריחוק לרוב מיאוסו מה שלא הזכירה כן בכל שאר האזהרות, ומצד הריחוק הזהרתנו שלא נטה אוזננו כלל לשום דבר שנחשוב שהוא שקר, ואף על פי שאין אנו יודעין בבריא שיהא אותו הדבר שקר, וכעין מה שאמרו זיכרונם לברכה [חולין דף מ”ד ע”ב] הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו...”.

מבואר בדברי החינוך זצ”ל, שבאמירת דבר שקר, מלבד האיסור החמור שיש בזה, עוד יש בחטא זה מאיסות, אדם שמוציא מפיו דבר

⁸ שהרי אמרה לו שכך קבלה ברוח הקדש, וכן איתא במדרש רבה פרשת תולדות (פרשה סז) על הפסוק ”ויגד לרבקה”, מי הגיד לה ? ר’ חגי בשם ר’ יצחק אימהות נביאות היו ורבקה היתה מן האמהות.

⁹ זה לשון הרמב”ם בספר המצוות [מצות עשה קעב] : ”שצונו לשמוע לכל נביא מהנביאים, ולעשות כל מה שיצוה, ואפילו צוה בהפך מצוה, או כלל מצות מהמצות האלו, ובתנאי שיהיה זה לפי שעה, ... הוא אמרו ית’ אליו תשמעון. ולשון ספרי אליו תשמעון אפילו אמר לך לעבור על אחת מאלו המצות האמורות בתורה לפי שעה שמע לו. והעובר על דבריו חייב מיתה בידי שמים, והוא אמרו יתעלה, והאיש אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי, אנכי אדרוש מעמו. וכבר התבאר בסנהדרין (פט.) שלשה מיתתן בידי שמים, העובר על דברי נביא, ונביא שעבר על דברי עצמו, והכובש את נבואתו”.

שקר נעשה מאוס ונתעב, וכן כותב רבנו יונה זצ"ל בספר שערי תשובה (שער ג אות קעט): "כי השקר מלבד צד הנזק הוא תועבת ה', שנאמר: "תועבת ה' שפתי שקר", ונאמר: "שש הנה שנא ה' – עינים רמות לשון שקר וגו' עכ"ל.

וזה לשון רבי אליעזר פאפו זצ"ל בספר פלא יועץ [ערך אמת]: "ורעת השקר היא רעה בעיני אלהים ואדם, כי מי שהוא שקרן הוא נבזה ונמאס, וגנאי הדבר לעין כל, עד שאפי' באומות העולם יש שנזהרים מאד לאמת דבריהם ושלא לדבר שקר" עכ"ל.

עד כדי כך נמאס הדובר שקרים, שבתיקוני זוהר (תיקון סט) איתא: "ווי לון לבני נשא דנפקין מפומייהו מלולין ואומאין דשקרא, טב לון דלא יתון לעלמא", אדם כזה טוב לו וכדאי היה לו שלא יבוא לעולם כלל.

במסכת סוטה (מב.) לומדים חז"ל מדברי הפסוק בספר תהילים (פרק קא פסו' ז) "דובר שקרים לא יכון לנגד עיני", שכת שקרנים אינו רואים פני שכינה, ובשם רבי זושא מאניפולי זצ"ל מובא לפרש על דרך זה את את דברי התורה בפרשת משפטים (פרק כג פסוק ז): "מדבר שקר תרחק", שעל ידי דיבור אחד של שקר כבר נעשה האדם מרוחק מהקדוש ברוך הוא, כי חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת¹⁰ [מסכת יומא סט:].

מסיבה זו היה קשה ליעקב אבינו מאד לבצע את השליחות שהטילה עליו אמו, הקושי לא היה מחמת האיסור החמור של שקר, מצד הדין מן הסתם היה מותר ליעקב לשקר, שכן מחויב היה לעשות כמצות אמו שקבלה כן בנבואה, הקושי הגדול בזה היה מחמת

¹⁰ וכן מצאנו בפרשת וירא שכאשר באו המלאכים אל ביתו של אברהם אבינו עליו השלום, ישבו ואכלו אצלו. וכאשר בשרו לאברהם על לידת יצחק צחקה שרה, וכנשאלה מדוע צחקה? ענתה שרה שהיא לא צחקה, : "ותכחש שרה לאמור לא צחקתי". מיד כתוב ויקמו משם האנשים, ויש שהסבירו שכיון ששיקרה שרה אמנו באמירת לא צחקתי כבר לא יכלו המלאכים להתעכב שם עוד רגע אחד

המאיסות של השקר, שכן גם אם הוא מותר עדיין שקר הוא, והוא מאוס ומתועב ונאלח. מזה פחד יעקב אבינו ביותר, שגופו הקדוש הזך הטהור, ימאס בהוצאת דבר שקר מפיו¹¹.

כזה היה יעקב אבינו, חתום במידת האמת באמת, הוא התרחק מכל מה שהרית שקר, ומכל סטייה קטנה ככל שתהיה מן האמת הצרופה, עד כדי כך, שגם כאשר נדרש ממנו על פי הדיבור לשקר, גם אז הוא לא היה מסוגל לבצע את הדבר, והוא עשה כן כשהוא אנוס

¹¹ במסכת שבת (מט.) מסופר שפעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזירה על ישראל, שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו. והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק. ראהו קסדור אחד רץ מפניו, ורץ אחריו. וכיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו, אמר לו מה זה בידך? אמר לו: כנפי יונה. פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה. לפיכך קורין אותו אלישע בעל כנפים. ומאי שנא כנפי יונה משאר עופות? משום דאמתיל כנסת ישראל ליונה, שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף וגו' מה יונה כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן".

בחידושי החתם סופר למסכת שבת שם תמה על מעשה זה, שכיון שהיה אלישע בטוח שיעשה לו נס, אם כן מדוע חלץ את התפילין מעל ראשו, אדרבא במסכת סוטה (כא.) מבואר שזכות המצוה מגינה על האדם רק כאשר הוא עסוק בה בפועל, אבל בשעה שאינו עוסק בה אין בכוח המצוה להגן עליו, אם כן צריך היה אלישע להשאיר את התפילין על ראשו, כדי שזכות המצוה תגן עליו?

זאת עוד שואל החתם סופר זצ"ל, סיפור זה מובא בגמרא בסמוך להלכה שאמר רב הונא שתפילין צריכין גוף נקי, איזה שייכות יש למעשה זה של אלישע בעל הכנפים עם דינו של רב הונא שתפילין צריכין גוף נקי?

ומבאר החתם סופר שם: "עיקר גוף נקי שלא יסית שקר או לשון הרע, ומשום כך הוריד אלישע את התפילין מעל ראשו, שלא היה רוצה להסית בהם שקר, ואם כן בשעת הורידם גם כן עוסק במצוה, ולהכי נעשה לו נס גדול עכ"ד.

ועדיין צריך להבין הלא מן הדין היה מותר לאלישע לשקר על אותו קסדור, לא רק שהיה מותר לו לשקר, הוא היה חייב לנהוג כן כדי להציל את נפשו, כיון שכן לא היה צריך אלישע לחלוץ את התפילין מעל ראשו, שהרי מותר לו לשקר ואין כאן סתירה להלכה של גוף נקי?

לפי מה שנתבאר שהטעם שחלץ אלישע את התפילין מעל ראשו, לא היה זה מחמת האיסור שבדבר, אלא מחמת המאיסות שבו, השקר מכלכל את הגוף באופן כזה שאינו ראוי עוד שיהיו מונחות עליו התפילין הקדושות, לכן הביאה הגמרא את המעשה הזה בסמוך ממש להלכה של רב הונא שתפילין צריכין גוף נקי, כיון שממעשה זה של אלישע בעל הכנפים שהקפיד לחלוץ את התפילין מעל ראשו משום שהוכרח לשקר, יש ראייה לדינו של רב הונא שתפילין צריכין גופו נקי.

כפוף ובוכה, והשתדל בכל דרך להמעיט ככל שאפשר מלהוציא דבר שקר.

למה לא רימה יעקב את לבן

בפרשת ויצא (פרק כט פסו' ל) מספרת התורה הקדושה על היציאה של יעקב אבינו מבאר שבע לחרן, לא סתם יציאה אלא בריחה, כדברי הושע הנביא (פרק יב פסו' יג): "ויברח יעקב שדה ארם", היה זה אחר לקיחת הברכות, אז נשבע עשיו: "ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי", בציווי אביו ואמו יעקב בורח לחרן, שם הוא עובד שבע שנים כדי לשאת את רחל ביתו של לבן, אחר שבע שנים לבן מחליף את רחל בלאה, יעקב קובל על לבן: "מה זאת עשית לי, הלא ברחל עבדתי עמך, ולמה רמיתני? לבן הרמאי טוען כנגדו: "לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה". והוא מציע ליעקב: "מלא שבע זאת, ונתנה לך גם את זאת, בעבדה אשר תעבד עמדי עוד שבע שנים אחרות". יעקב עובד עוד שבע שנים בעבור נישואיו עם רחל.

רש"י הקדוש כותב, שהטעם שכתבה התורה "ויעבוד עמו עוד שבע שנים אחרות", הוא כדי להקישן לשבע שנים הראשונות, לומר שכמו שבשבע שנים הראשונות עבד יעקב את לבן באמונה, אף את השבע שנים האחרונות עבד באמונה, אף על פי שברמאות בא עליו.

בשבע שנים הראשונות, עדיין לא רימה לבן את יעקב, יעקב אבינו עבד עמו באמונה וביושר, אבל אחר שרימה לבן את יעקב ונתן לו את לאה במקום רחל, היה מקום שיעקב התנהג עמו באותה מידה, אבל לא, גם בשבע השנים האחרונות עבד יעקב עם לבן בנאמנות לא פחות מהשבע שנים הראשונות, למרות שלבן רימה אותו.

בפרשה שם (פרק כט פסו' יב) כאשר פוגש יעקב את רחל הוא מגלה לה כי אחי אביה הוא, רש"י עומד על השאלה איך אמר לה יעקב שאחי אביה הוא, הרי הוא לא אחיו של לבן אלא בן אחותו? רש"י מביא את דברי חז"ל במדרש, שאמר לה יעקב אם לרמאות הוא בא

גם אני אחיו ברמאות, ואם אדם כשר הוא, גם אני בן רבקה אחותו הכשרה. כיון שכך סבר יעקב, מדוע כאשר רימה אותו לבן ואחר שבע שנים של עבודה מייגעת, נתן לו את לאה במקום רחל, לא השיב לו יעקב באותה מטבע ורימה אותו בחזרה?

לפי דרכנו נוכל לומר, שיעקב אבינו אומנם יכול היה לרמות את לבן, על אף שהיה חתום במידת האמת, היה הוא מכיר ויודע לרמות, בכל זאת הוא לא נהג עם לבן, בגלל המאיסות שבשקר, מימת זה הוא לא היה מסוגל לרמות ולשקר גם כאשר היה מותר וצריך].

הלקח שלימד הסבא זצ"ל את בעל השרידי אש

על רבי יחיאל יעקב וינברג זצ"ל בעל ה"שרידי אש" מסופר, שפעם פנה לגאון הצדיק רבי נפתלי אמסטרדם זצ"ל, ובקש ממנו עצה נגד שכחה.

"מה אתה שוכח" התעניין רבי נפתלי זצ"ל? אני שוכח לפעמים להתפלל מנחה השיב לו בעל השרידי אש.

נעץ בו רבי נפתלי את עיניו הקדושות, הביט בו בתדהמה ושאל בחרדה, אתה שוכח להתפלל מנחה לגמרי, או רק שוכח להתפלל בציבור?

מרוב פחד ממבטו החודר של הרב, סיפר בעל השרידי אש, מיהרתי לענות, אני רק שוכח להתפלל בציבור.

רבי נפתלי זצ"ל נרגע מתשובתו, ויעץ לו לשעבד את עצמו להתפלל תמיד רק בישיבה.

אחר מעשה המשיך בעל השרידי אש באתי והתוודיתי בפני מרן ה"סבא" זצ"ל, סיפרתי לו את תוכן השיחה, מרן ה"סבא" גער בי ואמר: שקרן! הונית את דעתו של אדם גדול וצדיק, לך נא מיד אל רבי נפתלי והתודה בפניו פסק ה"סבא".

סירבתי בכל תוקף ללכת אל רבי נפתלי סיפר השרידי אש זצ"ל, פחדתי מאד ממבטו החודר של רבי נפתלי, איך יגיב עת ישמע שלא אמרתי לו את האמת, אך ה"סבא" זצ"ל גזר עליי שאם לא אציית לדבריו ולא אלך אל רבי נפתלי, אסור לי לדרוך על מפתן ביתו.

בלית ברירה נכנעתי בפני ה"סבא", קבלתי את גזרתו והלכתי אל רבי נפתלי זצ"ל, ההליכה עד הקלויז של רבי נפתלי היתה קשה, הדרך היתה מכוסה בשלג עב, טרם הגעתי אל מפתן ביתו של רבי נפתלי זצ"ל, הגיע תלמיד מהישיבה בשליחות ה"סבא" זצ"ל ובקשני בשמו לשוב על עקביי מיד, בקשתי שהיות וכבר הגעתי עד פתח ביתו של רבי נפתלי, שאכנס אליו ואשוב אל ה"סבא", לא! השיב אותו תלמיד. ה"סבא" ביקש שתחזור עכשיו ומיד, הסתובבתי וקיימתי את רצון ה"סבא", וחזרתי אל הישיבה.

כאשר נכנסתי אל חדרו של ה"סבא" זצ"ל, הרים את עיניו הקדושות ואמר לי: "לא רציתי לגרום לך בושת פנים, רציתי רק לנקות אותך מהזוהמה של השקר, כיון שראיתי שהיית מוכן ללכת אל ביתו של רבי נפתלי במסירות נפש, די לך בזה".

"נשמתי תצא ולא אוציא דבר שקר מפיי"

סיפור נוסף שיש בו כדי להעמידנו על חומרת האיסור של שקר, הוא¹² על רבי רפאל מברשיד זצ"ל תלמידו של הרה"ק רבי פינחס מקוריץ זצ"ל שעל שמו רשומה האימרה: "נשמתי תצא ולא אוציא דבר שקר מפיי". כך תלמידו הגדול רבי רפאל מברשיד קיבל את דבריו כפשוטם והיה מוכן למסור את נפשו בפועל ובלבד שלא יוציא דבר שקר מפיו.

מעשה שהיה כך היה. יהודי אחד עבר על חוקי המדינה, הוא מכר סחורה אסורה, נתפס ונידון למוות בידי המלכות.

¹² נערך מתוך העלון אספקלריא לפרשת משפטים תשפ"ב עמוד קטו

לאחר תחנונים רבים לקבל חנינה, הסכימו חבר השופטים שאם רבי רפאל מברשיד ורבי משה צבי מסאווראן שהיו ידועים שאנשי אמת יעידו בשבועה שהוא חף מפשע, יפטרוהו מיד ללא עונש.

רבי משה לא הסס והסכים מיד להישבע, שכן הלכה היא שפיקוח נפש דוחה אפילו איסור חמור של שבועת שווא, מה גם שבחיייו של הנאשם, תלויים גם חיי אשתו ובניו.

לא כן רבי רפאל מברשיד זצ"ל, כמי שכל ימיו עמל על מידת האמת, שמעולם לא הוציא מפיו דבר שקר אפילו פעם אחת, הוא לא היה מסוגל להוציא מפיו שבועת שווא, אף על פי שמטבעו היה רבי רפאל אדם רחמן, ומוכן להפקיר את כל אשר לו כדי למנוע אפילו דמעה אחת מבן ישראל, והיה מוכן להפקיר את נפשו למען כל יהודי באשר הוא, הפעם הוא הקשיח את לבו, ומיאן בעקשנות להישבע לשקר.

מדי יום הגיעו אשת הנאשם וילדיו אל ביתו של הרב, הם בכו והתחננו ללא הרף, שיהיין בנפשו באופן חד פעמי להישבע לשקר, להציל את אביהם מגזר דין מוות.

בהגיע היום האחרון שלפני מועד ביצוע פסק הדין, לא זזה המשפחה מביתו של הרב ובכתה ללא הרף כל היום באזניו.

הלילה ירד, רבי רפאל ישוב בחדרו סגור ומסוגר. יודע הוא כי מחר הוא יום הדין הנורא על בעל האשה והילדים, הוא יודע שבידו להצילו ולהשיבו לביתו. אך איך יעשה נבלה להישבע לשקר, לזאת לא היה מסוגל. כל ימיו לחם למען האמת והכריז כי השקר הוא אבי אבות הטומאה, והאמת היא חותמו של הקדוש ברוך הוא, מקור כל קודש, יסוד לכל עבודת האדם, עיקר העיקרים. כל ימיו מסר נפשו עבור האמת, וכעת בעת זקנותו יישבע לשקר?!

נתן רבי רפאל את קולו בבכי: אנא ה'! קח את נפשי ממני! קחני מן העולם השפל הזה ובלבד שלא אוציא דבר שקר מפיו!

כך התמוגג בבכי כל אותו הלילה, עד שלפנות בקר פרחה נשמתו
בטהרה.

הבוקר אור, ובעוד כמה שעות אמור להתבצע פסק הדין. באותה
שעה מיהר המבשר לביתו של רבי רפאל, להודיעו שאין כבר צורך
בעדותו כי הנאשם הודה בעצמו בפשע, אך לתדהמתו מצאו רכון על
שולחנו ללא רוח חיים!

שמע ה' את בכיו, ואת תפלתו לקח, והעיקר שלא יוציא דבר שקר
מפיו.

